

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ

ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΙΕΡΑ ΜΕΓΙΣΤΗ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ-ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

© ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ
& Ι. Μ. ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ
Α' ΕΚΔΟΣΗ 2020
ISBN: 978-618-5314-65-1

Διόρθωση δοκιμίων - Εύρετήριο: Πέτρος Παναγιωτόπουλος
Έκτύπωση: Γραφικές Τέχνες «Μέλισσα»
τηλ.: 23970 23313
e-mail: melissa@melissaprint.com

Ίερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου
630 86 Καρυές, Άγιον Όρος, τηλ.: 23778 88087
e-mail: pek@vatopedi.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	13
1) Ὁρθόδοξη θεολογία καὶ ἐπιστήμη	19
2) Ἡ ποιμαντικὴ στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ	37
3) Ἀλήθεια καὶ ἐλευθερία	49
4) Αὐτογνωσία καὶ θεογνωσία	71
5) Δόγμα καὶ ἦθος στὴν Ὁρθοδοξία	89
6) Ἡ Τριαδικὴ ἐνότητα	105
7) Ἡ δωρεὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως	117
8) Ἡ ἀλήθεια τῆς ἀναστάσεως	137
9) Ἡ πνευματικὴ ζωὴ	155
10) Ἡ βίωση τοῦ ἐσχάτου κατὰ τὸν ὅσιο Συμεὼν τὸν Νέο Θεολόγο	169
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ	187

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος νομίζει, ὅτι εἶναι ἐλεύθερος ὅταν μπορεῖ νὰ ἱκανοποιεῖ τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὰ πάθη του. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἐλευθερία ἔχει πικροὺς καρπούς. Ὅδηγεῖ στὸ ἐγωιστικὸ κλείσιμο στὸν ἑαυτό του, στὸ ἄγχος, τὴν μοναξιά καὶ τὴν ἀπελπισία. Ἐνῶ ἐπιθυμεῖ φωτεινοὺς ὀρίζοντες ἐλευθερίας στὴν ζωὴ του, βιώνει τὸ ἀδιέξοδο καὶ τὸ σκότος.

Δὲν εἶναι δυνατὸν τὸ αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐνεργοποιηθεῖ σωστά, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ζεῖ ἐν μετάνοιά, ἂν δὲν φωτισθεῖ ἀπὸ τὴν Χάρη τοῦ Θεοῦ. Ὁ πραγματικὰ ἐλεύθερος ταυτίζει τὴν θέλησή του μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, στὸ ὁποῖο βρίσκεται καὶ ἡ ὁδὸς τῆς ἐλευθερίας του. Ὅσο ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ὁδὸ αὐτὴ, τόσο πιὸ ἀνελεύθερος γίνεται.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ συγγραφέας τοῦ παρόντος βιβλίου, ὁ σεβαστὸς μας καθηγητὴς κ. Γεώργιος Μαντζαρίδης, στὴν πνευματικὴ ζωὴ ὑπάρχουν «πνευματικὲς ἀντινομίες ποὺ ὑπερακοντίζονται καὶ ἐνοποιοῦνται μέσα στὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν αὐτὸς γνωρίζει τὸν Θεὸ ὡς μέθεξή καὶ κοινωνία Θεοῦ». Μποροῦμε νὰ προσθέσουμε ὅτι οἱ ἴδιες αὐτὲς ἀντινομίες ὀδηγοῦν σὲ μέθεξή Θεοῦ καὶ ἀνοίγουν ἀληθινὸς ὀρίζοντες ἐλευθερίας. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ κάποιες περιπτώσεις τέτοιων ἀντινομιῶν:

Ἡ ὑπακοὴ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴν ἐλευθερία, ἐνῶ φαίνεται ὅτι βρίσκεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὴν ἐλευθερία. Πολλοὶ θεωροῦν τὴν ὑπακοὴ ὡς πράξη δουλείας. Στὴν πραγματικότητα ὅμως αὐτὸς ποὺ ἔχει ὑποτακτικὸ φρόνημα εἶναι ὁ πιὸ ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Εἰδικὰ μέσα στὸν μοναχισμό ἡ ἀξία τῆς ὑπακοῆς εἶναι ὑψίστη. Ὁ μοναχὸς διαπιστώνει ἐμπειρικὰ ὅτι ὅσο περισσότερο ἀσκεῖ τὴν ὑπακοὴ καὶ μπορεῖ μὲ ὅλο τὸ εἶναι του νὰ κόβει τὸ θέλημά του, τόσο πιὸ ἐλεύθερος γίνεται.

«Ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται» (Λουκ. 14,11). Ὅσο ταπεινῶνεις τὸν ἑαυτό σου, ὅσο τὸν κατεβάζεις πρὸς τὰ κάτω, τόσο πιὸ ἐλεύθερος γίνεσαι. Ὁ ταπεινὸς ἄνθρωπος ὑψώνεται ὑπεράνω τῶν παθῶν καὶ τῆς κακίας. Ἐκεῖ στὴν κάθοδό του πρὸς τὰ κάτω συναντᾷ τὸν Χριστὸ καὶ τοὺς ἀδελφούς του, ἐνώνεται μὲ τὸν Χριστὸ καὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς του. Βιώνει τὴν ἐνότητα μὲ τὸν Θεό, ἀπὸ τὴν ὁποία προκύπτει καὶ ἡ ἐνότητα μὲ ὅλους καὶ μὲ ὅλη τὴν δημιουργία τοῦ Θεοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ προσπαθεῖ νὰ μένει στὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι καὶ αἷτιος τῆς ὑπάρξεώς του, γνωρίζει τὴν ἀλήθεια καὶ ἡ ἀλήθεια τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ κάθε πάθος καὶ κακία (βλ. Ἰωάν. 8,32). Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ αὐτογνωσία καὶ μέσω αὐτῆς σὲ θεογνωσία. Καὶ ὅσο περισσότερο ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τὸν Θεό, τόσο περισσότερο γνωρίζει καὶ μορφοποιεῖ σωστὰ τὸν ἑαυτό του. Μόνο μὲ τὴν Χάρη τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ δεῖ σὲ τί φρικαλέα ἄβυσσο ἔχει πέσει καὶ νὰ μὴν ἀπελπιστεῖ, ἀλλὰ νὰ σωθεῖ. Ἡ ἐπίγνωση ὅτι εἴμαστε ἀξία γεννήματα τοῦ ἁδου ἐξαιτίας τῆς προσωπικῆς μας ἀμαρτωλότητος –ἀσχε-

τα ἂν ἡ ἀμαρτωλότητα δὲν εἶναι κατ' ἐνέργειαν, ἔχει ἐκφραστῆ ὅμως σίγουρα κατὰ διάνοιαν— ἀποτελεῖ μία ἰσχυρὴ ἔνδειξη αὐτομεμφίας, αὐτογνωσίας καὶ συνάμα θεογνωσίας καὶ βιώσεως τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ.

Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος τῆς θεογνωσίας, τῆς αὐτογνωσίας, τῆς αὐτομεμφίας προσανατολίζεται σὲ ἀληθινούς ὀρίζοντες ἐλευθερίας. Μπορεῖ νὰ ζήσει τὰ ἔσχατα, νὰ ζήσει τὸν Χριστὸ μυστικὰ στὴν καρδιά του ἤδη ἀπὸ αὐτὴν τὴν ζωὴ, ὅπως καὶ θὰ τὸν ζήσει φανερὰ στὴν μέλλουσα. Καὶ ὅλα αὐτὰ θὰ προκύψουν ἀπλὰ ἂν ἀρχικὰ κάνει τὸ ἀνοιγμα τῆς καρδίας του πρὸς τὸν Θεό.

Εὐχαριστοῦμε τὸν καθηγητὴ κ. Γεώργιο Μαντζαρίδη, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπιδείξει μία ἐξαιρετικὴ μαρτυρία ὀρθοδόξου θεολόγου στὴν ἐποχὴ μας, ἀνθρώπου ποὺ ζεῖ τὸ Εὐαγγέλιο, ἀγωνιᾷ γιὰ τὴν πορεία τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου καὶ ὁ λόγος του ἀποτελεῖ πυξίδα πλεύσεως στὴν σύγχρονη ταραγμένη κοινωνία μας. Γι' αὐτὸ μὲ μεγάλη χαρὰ συμπεριλαμβάνουμε καὶ τὸ βιβλίο του αὐτὸ στὶς ἐκδόσεις τῆς Μονῆς μας.

Εὐχόμεθα στὸν ἴδιο κάθε ἀγαθὸ ἀπὸ τὸν Δωρεοδότη Χριστὸ καὶ σὲ ὅσους τὸ διαβάσουν νὰ ἐμπνευστοῦν καὶ νὰ ἀναλάβουν τὸν «καλὸν ἀγῶνα», ποὺ θὰ τοὺς ὀδηγήσει στὴν ἀληθινὴ ἐλευθερία, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο (βλ. Β' Κορ. 3,17).

Ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς
Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Τὰ χριστιανικά δόγματα δὲν εἶναι ἀφηρημένες ἔννοιες ποὺ ἀναφέρονται στὸν Θεὸ καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν κόσμο, ἀλλὰ βιωματικὲς ἀποτυπώσεις τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν φανέρωση καὶ τὴν κοινωνία τοῦ Θεοῦ μέσα στὸν κόσμο. Θὰ μπορούσαν νὰ νοηθοῦν ὡς πνευματικὲς θυρίδες, ποὺ διανοίγονται γιὰ τὴν ἐπίγνωση τῆς αὐτοαποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν οἰκείωση τῆς θείας ἐλευθερίας καὶ ἀγιότητας. Ἡ ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ, ἡ θεογνωσία, δὲν εἶναι σύλληψη ἢ κατανόηση μεταφυσικῶν ἀληθειῶν ἀλλὰ ἐπίγνωση αἰώνιας ζωῆς: «Αὕτη δέ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν»¹.

Ἡ ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ εἶναι μέθεξι Θεοῦ· εἶναι μετοχὴ καὶ κοινωνία τῆς ἄκτιστης θείας ἐνέργειας, ποὺ ἀνυψώνει τὸν κτιστὸ καὶ πεπερασμένο ἄνθρωπο στὴν ἄκτιστη ἀγιότητα καὶ τὴν ἀπεριόριστη ἐλευθερία. Τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας δὲν δεσμεύουν τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ τὸν διασφαλίζουν ἀπὸ τὴν πλάνη καὶ τὸν κατευθύνουν στὴν ἀληθινὴ ἐλευθερία.

1. Ἰω. 17,3.

Τὰ δόγματα αὐτὰ εἶναι «συνθέσεις τῆς πίστεως»², ποὺ μὲ τὰ κριτήρια τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς παρουσιάζουν προφανεῖς ἀντινομίες. Ἔτσι π.χ. ὁ ἕνας Θεὸς εἶναι τρία πρόσωπα. Στὸ ἕνα πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχει ταυτόχρονα ὁ ἄκτιστος καὶ ἀπρόσιτος κατὰ τὴν οὐσία Θεὸς καὶ ὁ κτιστὸς καὶ ψηλαφητὸς ἄνθρωπος. Ὁ ἀπλὸς καὶ ἀδιαίρετος Θεὸς διακρίνεται σὲ οὐσία καὶ ἐνέργεια.

Ἄν ὅμως τὰ δόγματα μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν ὡς συνθέσεις τῆς πίστεως, τότε καὶ οἱ ἠθικὲς ἐντολὲς μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν ὡς συνθέσεις τῆς πράξεως. Καὶ αὐτὲς μὲ τὰ κριτήρια τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς παρουσιάζονται ἀντινομικές. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ κερδίσει τὴν ζωὴ του θυσιάζοντάς την. Καλεῖται νὰ ἀποκτήσει τὴν ἐλευθερία του καθιστάμενος δούλος τοῦ Θεοῦ. Καλεῖται ἀκόμα νὰ ἀγαπήσει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, νὰ γίνῃ ὄντως παγκόσμιος χωριζόμενος ἀπὸ τὸν κόσμον. Ὁ τέλειος Χριστιανός, ὁ ἀληθινὸς μοναχός, εἶναι «ὁ πάντων χωρισθεὶς καὶ πᾶσι συνηροσμένος»³.

Οἱ ἀντινομίες τῶν πραγμάτων καὶ τῶν φαινομένων τοῦ φυσικοῦ μικροκόσμου ἀνοιξαν μὲ τὴν θεωρία τῆς σχετικότητας καὶ τὴν κβαντομηχανικὴ εὐρύτερους ὀρίζοντες γιὰ τὴν προσέγγιση καὶ ἀξιοποίηση τοῦ φυσικοῦ κόσμου. «Ἡ ἐνέργεια γίνετα ὅλη μὲ τὴν μορφὴ στοιχει-

2. Βλ. Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Ἄσκηση καὶ θεωρία*, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 2010, σ. 126.

3. Εὐαγγερίου Ποντικοῦ, *Περὶ προσευχῆς* 124, PG 79,1193B.

ωδῶν σωματιδίων. Οἱ δύο αὐτὲς ὀντότητες τῆς φύσεως, δηλαδή ἡ ὕλη καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐνῶ θεωροῦνται ἀντιθετικές, ἀλληλοσχετίζονται καὶ ἀναφέρονται ἀμοιβαῖα τόσο ὥστε ἡ φύση στὴν μικροκοσμικὴ κλίμακα τῶν στοιχειωδῶν σωματιδίων νὰ εἶναι ἡ ἀλληλομετατροπὴ τῆς ὕλης σὲ ἐνέργεια καὶ ἀνάπαλιν»⁴.

Οἱ ἀντινομίες τῶν πραγμάτων καὶ τῶν φαινομένων τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀνοίγουν ἀπεριόριστους ὄριζοντες γιὰ τὴν προσέγγιση καὶ καταξίωση τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως καὶ ζωῆς. Οἱ πνευματικὲς ἀντινομίες ὑπερακοντίζονται καὶ ἐνοποιοῦνται μέσα στὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν αὐτὸς γνωρίζει τὸν Θεὸ μὲ τὴν βιβλικὴ σημασία τοῦ ρήματος, ὡς μέθεξή καὶ κοινωνία Θεοῦ· «ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν ὀφείλει, καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπατεῖν»⁵.

Τὰ δόγματα τῆς πίστεως δὲν προσφέρονται ὡς πληροφοριακὰ συστήματα, ἀλλὰ ὡς συμβολικὲς ἀποτυπώσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως, ποὺ καταγράφηκαν μὲ τὴν συνεργία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Εἶναι ἀλήθειες μὲ ὑπερβατικὸ περιεχόμενο, ποὺ δὲν συντονίζονται μὲ τὴν κτιστὴ καὶ περιορισμένη ἀνθρώπινη λογικὴ, ἀλλὰ συλλαμβάνονται καὶ βιώνονται ἀσκητικὰ μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας.

4. Βλ. Μ. Μπέτζου, «Ἡ προτεραιότητα τῆς ἐνέργειας στὸ Γρηγόριο Παλαμᾶ καὶ τὴ σύγχρονη φυσικὴ», στὸ, *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ ἀναζήτηση μιᾶς νέας ἐπιστημολογίας*, ἐπιμ. Ἀ. Νικολαΐδη, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 77.

5. Βλ. *Α΄ Τω.* 2,6.

Σύγχρονος ὀρθόδοξος θεολόγος παραφράζοντας τὴν γνωστὴ καρτεσιανικὴ ρήση «σκέπτομαι ἄρα ὑπάρχω» ὑποστήριξε ὅτι γιὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ θὰ ἴσχυε ἡ θέση «ἐνεργῶ ἄρα ὑπάρχω». «Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος βιώνει τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ στὴν ζωὴ καθενὸς καὶ στὴν ἱστορία ὅλων μας, τότε μπορεῖ νὰ συναγάγει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ»⁶. Καὶ γιὰ τὸν ὅσιο Σωφρόνιο τὸν Ἁγιορείτη, ποὺ ἀκολούθησε πιστὰ στὴν θεολογία του τὴν παλαμικὴ γραμμὴ, ἄλλος ὀρθόδοξος θεολόγος πρόβαλε τὴν θέση «ἀγαπῶ ἄρα ὑπάρχω»⁷. Οἱ παραφράσεις αὐτὲς εἶναι πράγματι ἐνδιαφέρουσες. Εὐστοχότερη ὅμως νομίζουμε παράφραση τῆς καρτεσιανῆς ἀρχῆς θὰ ἦταν ἡ ἐξῆς: «Ἀγαπῶ ἄρα ὑπάρχει Θεὸς τῆς ἀγάπης». Ὑπάρχει ὁ Τριαδικὸς Θεός, ποὺ εἶναι ἀγάπη καὶ εἰκονίζεται στὸν κάθε ἄνθρωπο ποὺ ἐνεργεῖ καὶ ἀγαπᾶ, ὅπως καὶ σὲ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς πρωταρχικὴ ἀγάπη.

Στὸ βιβλίον αὐτὸ περιλαμβάνονται δέκα αὐτοτελῆ κείμενα, ποὺ συνδέονται μὲ τὴν διερεύνηση τῶν ὀριζόντων τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Ἡ διερεύνηση τῶν ὀριζόντων αὐτῶν μέσα στὴν προοπτικὴ καὶ τὸ φῶς τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς θεολογίας εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀποκαλυπτικὴ. Ἡ δημοσίευση τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἔγινε δυνατὴ μὲ τὴν φιλόξενη συνδρομὴ

6. Μ. Μπέτζου, *ὁ.π.*, σ. 75.

7. π. Νικολάου Σαχάρωφ, *Ἀγαπῶ ἄρα ὑπάρχω. Ἡ θεολογικὴ παρακαταθήκη τοῦ Γέροντα Σωφρονίου*, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2007.

τῆς Ἱερᾶς Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου, καὶ ἰδιαιτέρα τοῦ σεβαστοῦ Καθηγουμένου τῆς Πανοσιολογιώτατου Ἀρχιμανδρίτου πατρὸς Ἐφραίμ, πρὸς τὸν ὁποῖο ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τὴν θέσῃ αὐτῇ τὶς θερμὲς μου εὐχαριστίες.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ